

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Дипломна робота

магістра

з теми: **«ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІКИ ПАРТНЕРСТВА
В ЗАКЛАДІ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ»**

Виконала: здобувач вищої освіти
2 курсу групи SoO2-M21z
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Чопойдало Наталія Михайлівна

Керівник:

Франчук Т.Й.,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри спеціальної
та інклюзивної освіти

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІКИ ПАРТНЕРСТВА В ЗАКЛАДІ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ.....	7
1.1 Сутність педагогіки партнерства.....	7
1.2 Партнерство в інклюзивному закладі як провідний принцип Нової української школи.....	16
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ СТАНУ РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІКИ ПАРТНЕРСТВА В ІНКЛЮЗИВНОМУ ЗАКЛАДІ.....	27
2.1. Методика вивчення стану реалізації педагогіки партнерства в дошкільному інклюзивному закладі.....	27
2.2. Аналіз результатів експериментального дослідження.....	32
РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІКИ ПАРТНЕРСТВА В ІНКЛЮЗИВНОМУ ЗАКЛАДІ.....	50
3.1. Зміст підготовки фахівців дошкільного інклюзивного закладу до партнерської взаємодії з батьками дітей з ООП.....	50
3.2. Форми роботи з підготовки педагогів інклюзивного ЗДО до партнерської взаємодії з дітьми з ООП.....	62
ВИСНОВКИ.....	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	74
ДОДАТКИ.....	81

ВСТУП

Реформи, які відбуваються на часі в освітній галузі нашої країни, мають на меті зміну освітньої парадигми. Йдеться насамперед про те, що метою сучасної освіти має стати підготовка випускників, в яких будуть сформовані різноманітні компетентності, потрібні для успішної реалізації особистості в умовах викликів сьогодення: які вміють навчатися впродовж життя, критично та креативно мислити, бути гнучкими, ставити цілі та досягати їх, працювати в команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі та володіти іншими сучасними вміннями і навичками [4; 33]. Ці та інші концептуальні засади реформування освіти в Україні викладено у Концепції Нової української школи (далі – НУШ).

Одним із вагомих компонентів формули Нової української школи визначається педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками, та передбачає взаємодію, спілкування та співпрацю між ними на засадах взаємної поваги, довіри, рівності та відповідальності за результат [33]. У зв'язку із цим, особливої актуальності набуває проблема ефективної реалізації педагогіки партнерства в закладах освіти.

В цьому контексті не є виключенням й спеціальні та інклюзивні заклади, в яких навчаються діти з особливими освітніми потребами (далі – з ООП). Причому в навчанні, вихованні й розвитку цих дітей реалізація педагогіки партнерства набуває значно ширшого змісту, оскільки їхня успішність напряму залежить від злагодженої, командної взаємодії всіх фахівців психолого-педагогічного супроводу.

Науково-теоретичні та практичні засади педагогіки партнерства висвітлено у працях видатних педагогів минулого, зокрема Ш. Амонашвілі, І. Волкова, Ж. Декролі, Дж. Дьюї, С. Лисенкової, В. Сухомлинського, А. Фер'єра, С. Френе, В. Шаталова та ін. [1; 14; 19; 31; 41; 47; 48; 53]. На сучасному етапі різні аспекти реалізації педагогіки партнерства є предметом педагогічних та психологічних досліджень таких науковців, як О. Богініч,

О. Вишневський, О. Коханова, О. Ковшар, Н. Пов'якель, В. Терещенко, Т. Франчук, В. Хрипун та ін. [14; 19; 52; 54]. Окремі аспекти реалізації педагогіки партнерства в освіті дітей з ООП висвітлено у науковому доробку вітчизняних (Ю. Богінська, М. Буйняк, Т. Докучина, А. Капська, А. Колупаєва, З. Ленів, О. Мартинчук, С. Миронова, Ю. Найда, В. Синьов, Н. Софій, Д. Шульженко та ін.) та зарубіжних (Д. Бішоп, Д. Деспелер, Т. Лоріман, Д. Роза, М. Емітейдж та ін.) вчених [3; 5; 16; 31; 36; 39; 42; 44]. Проте системного вивчення означеної проблеми здійснено ще не було.

Науковці одноголосно наголошують, що педагогіка партнерства та партнерська взаємодія суб'єктів інклюзивного навчання (учасників команди психолого-педагогічного супроводу, учнів з ООП та їхніх батьків) є актуальною проблемою для практики інклюзивної освіти, оскільки саме від цього залежить ефективність навчання, виховання і розвитку дитини з ООП [3; 5; 16; 31; 36; 39; 42; 44].

Зважаючи на актуальність та недостатнє дослідження проблеми реалізації педагогіки партнерства в закладах з інклюзивним навчанням й було обрано тему дипломної роботи магістра «Особливості реалізації педагогіки партнерства в закладі інклюзивної освіти».

Мета дослідження – визначити особливості та труднощі реалізації педагогіки партнерства в закладі інклюзивної освіти.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури з проблеми сутності педагогіки партнерства та специфіки її реалізації в закладах освіти з інклюзивним навчанням.

2. Здійснити експериментальне вивчення стану реалізації педагогіки партнерства в дошкільному інклюзивному закладі.

3. Виявити особливості та труднощі реалізації педагогіки партнерства в дошкільному інклюзивному закладі.

4. Розробити зміст та форми підготовки фахівців команди психолого-педагогічного супроводу інклюзивного навчання до реалізації педагогіки партнерства у взаємодії з дошкільниками з ООП та їхніми батьками, проаналізувати їх ефективність.

Об'єкт дослідження – педагогіка партнерства як провідний принцип в сучасній освіті.

Предмет дослідження – особливості реалізації педагогіки партнерства в інклюзивному закладі дошкільної освіти.

Методи дослідження: аналіз загальної та спеціальної літератури з теми дослідження; анкета для педагогів інклюзивного ЗДО, спрямована на з'ясування розуміння ними партнерства у педагогічній діяльності та стану його реалізації у взаємодії з дітьми з ООП, їхніми батьками та колегами; анкета для батьків дітей з ООП з метою з'ясування стану партнерських взаємин з фахівцями команди психолого-педагогічного супроводу інклюзивного навчання; бесіда, спостереження, кількісний та якісний аналіз результатів дослідження.

Практичне значення дипломної роботи магістра полягає у можливості використання запропонованих форм, методів та рекомендацій щодо реалізації педагогіки партнерства в практиці роботи інклюзивних закладів.

Елементи наукової новизни: розширено відомості про особливості реалізації педагогіки партнерства в дошкільному інклюзивному закладі; уточнено труднощі реалізації педагогіки партнерства в інклюзивних закладах.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилося на базі Тернопільського закладу дошкільної освіти (ясла-садок) №22 Тернопільської міської ради, Тернопільських закладів дошкільної освіти №4, №25 Тернопільської міської ради.

Апробація роботи. Основні результати дипломної роботи магістра обговорювались на науковій конференції студентів та магістрантів

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. За результатами дослідження опубліковано наукову статтю «Теоретичні засади реалізації педагогіки партнерства в інклюзивному закладі».

Структура роботи: дипломна робота магістра складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Робота містить 4 таблиці.

Дипломна робота магістра виконана на замовлення Тернопільського закладу дошкільної освіти (ясла-садок) №22 Тернопільської міської ради.

ВИСНОВКИ

Аналіз загальної і спеціальної психолого-педагогічної літератури з теми дослідження та проведення експериментального вивчення стану реалізації педагогіки партнерства в інклюзивному закладі дошкільної освіти, дозволили нам зробити такі висновки:

1. Концепція НУШ однією з ключових засад реформування сучасної освіти визначає педагогіку партнерства, що передбачає спілкування, взаємодію та співпрацю між педагогом, дитиною і батьками, які об'єднані спільними цілями, є добровільними, рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за його результат. Особливої актуальності педагогіка партнерства набуває в навчанні дітей з ООП в інклюзивних закладах, ефективність якого залежить від злагодженої, колективної взаємодії мультисуб'єктної команди психолого-педагогічного супроводу, всі учасники якої мають спрямовувати свої дії на досягнення спільної кінцевої мети – розвиток дитини з ООП, її інтеграцію в соціум та підготовку до самостійного життя. На часі існує багато труднощів, які перешкоджають реалізації принципів педагогіки партнерства в закладах загальної середньої та дошкільної освіти з інклюзивним навчанням, для подолання яких є необхідними зміна суспільного ставлення до осіб з ООП та розробка науково-обґрунтованих і результативних заходів та рекомендацій.

2. Здійснивши анкетування педагогів щодо стану реалізації педагогіки партнерства в інклюзивному ЗДО, ми виявили такі особливості:

- переважна більшість респондентів (70%) правильно розуміють сутність та ознаки партнерської взаємодії;
- більшості вихователі ЗДО розуміють педагогіку партнерства лише в контексті взаємодії «вихователь – дитина», не беручи до уваги батьків та колег;
- лише 20% опитаних педагогів підтримують ідею навчання і виховання дітей з ООП разом з усіма дітьми у інклюзивному ЗДО, решта

віддають перевагу їхньому навчанню в окремих спеціальних групах чи спеціальних ЗДО, що свідчить про вплив на педагогів негативних суспільних стереотипів щодо дітей з ООП та їхнього спільного навчання з дітьми з типовим розвитком;

- переважна більшість респондентів (80%) зазначили, що відчувають труднощі у взаємодії з дітьми з ООП, або взагалі переконані, що побудувати з ними партнерські взаємини неможливо;

- всі опитані педагогічні працівники ЗДО погодилися з твердженням, що педагогіка партнерства передбачає залучення батьків та співпрацю з ними на рівноправних засадах, проте 80% респондентів зазначили, що не всіх батьків вдається залучити до активної участі у житті школи;

- взаємини з батьками дітей з ООП більшість фахівців (55%) оцінюють як партнерські та доброзичливі; решта зазначили, що відчувають труднощі у взаємодії з батьками та залученні їх до активної співпраці із ЗДО;

- партнерська взаємодія з колегами у межах педагогічного колективу ЗДО на думку 60% респондентів реалізується повною мірою, 40% респондентів відзначили наявність певних проблем у партнерстві з іншими педагогами; такі показники свідчать про недостатній рівень командної взаємодії між учасниками команди психолого-педагогічного супроводу.

Крім цього, результати анкетування показали, що потребує розвитку й здатність до командної взаємодії педагогів ЗДО, рівень якої є не дуже високим.

3. Кількісний та якісний аналіз результатів анкетування батьків дошкільників з ООП засвідчив недостатній рівень партнерської взаємодії між ними та фахівцями психолого-педагогічного супроводу інклюзивного закладу дошкільної освіти. Причинами цього можна вважати:

- недостатнє розуміння батьками сутності понять «партнерська взаємодія», «педагогіка партнерства»;

- недостатню обізнаність батьків з організаційними засадами інклюзивного навчання, неусвідомлення батьками своєї ролі в команді психолого-педагогічного супроводу інклюзивного навчання;
- вплив негативних суспільних стереотипів на ставлення до дітей з ООП, які певною мірою поширюються й та їхніх батьків;
- недостатній рівень мотивації батьків до співпраці з інклюзивним ЗДО через недостатність усвідомлення ними значущості корекційно-розвиткового компоненту інклюзивного навчання, що суттєво знижує зацікавленість батьків у співпраці;
- недостатній рівень педагогічної компетентності батьків з питань виховання та розвитку дитини з ООП дошкільного віку;
- недостатній рівень взаєморозуміння між батьками та фахівцями, що обумовлено їхніми характерологічними та особистісними характеристиками;
- відсутність єдиних вимог до дитини з ООП з боку фахівців ЗДО та батьків, що може призводити до виникнення конфліктних ситуацій.

4. Результати експериментального дослідження засвідчили необхідність розробки психолого-педагогічного забезпечення реалізації педагогіки партнерства в інклюзивному ЗДО.

З цією метою нами було розроблено зміст та напрями роботи, спрямованої на покращення партнерської взаємодії між фахівцями та батьками дошкільників з ООП, а також між педагогами та дітьми з ООП.

Для формування партнерської взаємодії між педагогами і батьками ми провели тренінги, спрямовані на розвиток комунікативних навичок, партнерської взаємодії та вміння конструктивно розв'язувати конфліктні ситуації. До участі в тренінгу ми залучали як батьків дітей з ООП, так і фахівців. Також ми розробили методичні поради для педагогів ЗДО щодо покращення партнерської взаємодії з батьками дошкільників з ООП.

З метою покращення партнерської взаємодії фахівців команди психолого-педагогічного супроводу інклюзивного ЗДО з дітьми з ООП нами

було розроблено перспективний план роботи, в якому визначено напрями роботи, завдання та методи їх реалізації. Згідно з планом нами було проведено 4 семінари для педагогів ЗДО, спрямованих на покращення їхньої обізнаності з психофізичними особливостями дітей з ООП та засвоєння ними прийомів індивідуального підходу до дітей з інтелектуальними порушеннями, ЗПР, розладами спектру аутизму, порушеннями мовлення. У проведенні семінарів нам допомагали корекційні педагоги (олігофренопедагог і логопед) та практичний психолог закладу освіти. Також на перспективу заплановано започаткувати діяльність батьківського клубу для батьків дітей з ООП.

5. Проведені нами заходи та розроблені рекомендації, спрямовані на покращення партнерських взаємин фахівців інклюзивного ЗДО з батьками дітей з ООП та з дошкільниками з ООП, засвідчили їх ефективність. На жаль, через військовий стан в нашій країні нам не вдалося повністю реалізувати заплановані заходи, проте ми й надалі плануємо впроваджувати їх в практику інклюзивного закладу дошкільної освіти.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. Перспективними напрямками її подальшого вивчення вважаємо розробку системи заходів, спрямованих на покращення партнерської взаємодії різних суб'єктів інклюзивного навчання, а також формування партнерської взаємодії з позашкільними закладами та установами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амонашвили Ш. А. Психологические основы педагогики сотрудничества. Книга для учителя. К. : Освіта, 1991. 111 с.
2. Буйняк М.Г. Організовуємо співпрацю з батьками дітей з ООП // *Вихователь-методист дошкільного закладу* : Київ, «МЦФЕР-Україна», 2021. № 12. С. 34-38. <https://emetodyst.mcfr.ua/939196>
3. Буйняк М.Г., Рудзевич І.Л. Дослідження готовності батьків дітей з ООП до партнерської взаємодії з фахівцями інклюзивного закладу. *Інноваційна педагогіка*. Вип. 45, 2022. С. 136-140. (електронне видання). URL: <http://innovpedagogy.od.ua/archives/2022/45/27.pdf>
4. Буйняк М.Г. Психологічна готовність педагогів до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами: соціально-психологічний тренінг : навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2021. 116 с.
5. Буйняк М.Г. Психологічні аспекти партнерської взаємодії суб'єктів інклюзивного навчання. *International scientific and practical conference «Pedagogy and Psychology in the Modern World: the art of teaching and learning» : conference proceedings, February 26–27, 2021. Vol. 1. Riga, Latvia : «Baltija Publishing»*. p. 85-89.
6. Гаврилов О. В. Особливі діти в закладі і соціальному середовищі: навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. 308 с.
7. Гаяш О.В. Співпраця фахівців в інклюзивному навчанні як необхідна передумова забезпечення корекційної спрямованості педагогічної роботи. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: зб. наук. праць*. 2015, Вип. 12(14). С. 99-113.
8. Гречко Л. М. Психологічний супровід дітей молодшого шкільного віку з вадами психофізичного розвитку в умовах інтегрованого навчання : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.08. Київ, 2008. 20 с.

9. Дмитрієва І.В. Командна взаємодія фахівців у процесі індивідуального супроводу дитини в умовах інклюзивного навчання. Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): зб. наук. праць / за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський : ПП Медобори-2006, 2016. Вип. 7. С. 233-241.

10. Індекс інклюзії: дошкільний навчальний заклад: Навчально-методичний посібник / Кол. упорядників: Патрикеева О. О., Дятленко Н. М., Софій Н. З., Найда Ю. М. Під заг. ред. Шинкаренко В. І. К.: ТОВ «Видавничий дім “Плеяди”», 2013. 100 с.

11. Інклюзивна освіта від А до Я : poradnik dla pedagogiv i batkiv / uklad.: Н. В. Заєркова, А. О. Трейтяк. Київ, 2016. 68 с.

12. Інклюзивна освіта: теорія та практика : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. С. П. Миронової. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2012. 192 с.

13. Інклюзивна освіта: теорія та практика : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. С. П. Миронової. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2014. Ч. 2. 184 с.

14. Ковшар О.В. Роль партнерської взаємодії дошкільної та початкової ланок освіти в організації передшкільної освіти // Психолого-педагогічні науки. 2015. №4. С. 57-63.

15. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія. Київ: Самміт-Книга, 2009. 272 с.

16. Колупаєва А. А., Данілавічюте Е. А., Литовченко С. В. Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі: навчально-методичний посібник. К.: Видавнича група «А.С.К.», 2012. 192 с.

17. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Інклюзивна освіта: від основ до практики : монографія. Київ : АТОПОЛ, 2016. 152 с.

18. Корольова К. Психологічний тренінг як засіб особистісного зростання. Соціальна психологія. 2008. № 3. С. 76-83.

19. Коханова О. П. Психологія партнерської взаємодії в освіті : навч.-метод. посіб. К. : Вид-во ПП Щербатих О. В. 2011. 104 с.
20. Кочерга О. Психофізіологічний аспект зародження партнерства // Вихователь-методист дошкільного закладу: Київ, «МЦФЕР-Україна», 2019. № 2. С. 4-12.
21. Кузава І. Б. Інклюзивна освіта дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку: теорія і практика : монографія. Луцьк : Іванюк В. П., 2013. 292 с.
22. Ліщинська О. А. Методика індивідуальної та групової роботи психолога-початківця : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський : Абетка, 2004. 112 с.
23. Луценко І. Організаційні та нормативно-правові аспекти діяльності різнопрофільних фахівців в інклюзивному навчальному закладі. Особлива дитина: навчання і виховання. 2015. №2. С.35-44.
24. Малишевська І. А. Теоретико-методичні основи підготовки фахівців психолого-педагогічного профілю до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища : монографія. Умань : Видавець «Сочінський М. М.», 2018. 386 с.
25. Мартинчук Т.В. Теорія та практика підготовки фахівців зі спеціальної освіти до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.03. Київ, 2019. 614 с.
26. Матвєєва М.П. Соціально-психологічна характеристика об'єктів та суб'єктів інклюзивного навчання. Інклюзивна освіта теорія та практика: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. С.П. Миронової. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2014. Ч. 2. С. 155-162.
27. Миронова С.П., Буйняк М.Г., Плохотнюк Н.С. Професійна компетентність керівника як умова створення інклюзивного простору закладу. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*: збірник

наук. праць : вип. 11 / за ред. В.М.Синьова, О.В.Гаврилова. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006, 2018. С. 233-241.

28. Миронова С. П. Командний підхід до психолого-педагогічного супроводу дітей з вадами психофізичного розвитку в умовах інклюзивної освіти. *Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка*. 2011. № 14 (225). С. 108-112.

29. Миронова С. П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, 2015. 312 с.

30. Миронова С.П. Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності : підручник. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2014. 260 с.

31. Миронова С.П. Нова українська школа : особливості організації освітнього процесу учнів початкової школи в інклюзивних класах : навч.-метод. посіб. Тернопіль : Астон, 2020. 176 с.

32. Миронова С. П. Педагогіка інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2016. 164 с.

33. Нова українська школа : концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>

34. Підготовка до школи дітей з особливими потребами в умовах сім'ї : поради батькам / за ред. В.І. Бондаря, В.В. Засенка. Київ : Наук. світ, 2005. 87 с.

35. Положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП в закладі загальної середньої та дошкільної освіти <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-primirno-go-polozhennya-pro->

komandu-psihologo-pedagogichnogo-suprovodu-ditini-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-v-zakladi-zagalnoyi-serednoyi-ta-doshkilnoyi-osviti

36. Порошенко М.А. Інклюзивна освіта: навч. посіб. Київ: ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 302 с.

37. Працюємо разом: дитина з особливими потребами в школі. Довідник для батьків. Досвід Канади : посіб. Київ, 2012. 50 с.

38. Психологічний супровід інклюзивної освіти : [метод. рек] / автор. кол. за заг. ред. А. Г. Обухівської. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 92 с.

39. Психологічний супровід інклюзивної освіти : підручник / за заг. ред. Т.О. Докучиної. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2020. 172 с.

40. Путівник для батьків дітей з особливими освітніми потребами : навч.-метод. посібник / за заг. ред. А.А. Колупаєвої. Київ : ТОВ ВПЦ «Літопис-XX», 2010.

41. Савінова Н. Компетентнісне навчання та партнерська взаємодія // *Вихователь-методист дошкільного закладу*: Київ, «МЦФЕР-Україна», 2019. № 2. С. 13-20.

42. Синьов В. М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка : підручник. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. Ч. 2 : Навчання і виховання дітей. 224 с.

43. Сім'я і дитина в умовах інклюзивної освіти. Методичні поради батькам щодо сімейного супроводу навчання дітей з порушеннями функцій опорно-рухового апарату. Навчально-методичний посібник / Шевцов А.Г., Романенко О.В., Ханзерук Л.О., Чеботарьова О.В., за заг. ред. наук. ред. Шевцова А.Г. К.: Видавничий дім «Слово», 2013. 112 с.

44. Софій Н. З. Організаційно-педагогічні умови інтегрованого супроводу учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивному навчальному закладі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. Київ, 2017. 211 с.

45. Соціальне партнерство в інклюзивній освіті: акмеологічні засади, сучасні реалії // *зб. наук. праць за матеріалами Міжнародної наук.-практ. конференції (25 квітня 2019 р.)*. Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2019. 156 с.
46. Співпраця фахівців та батьків дитини з ООП: основні засади ефективної роботи. URL: <https://vseosvita.ua/news/spivpratsia-fakhivtsiv-ta-batkiv-dytyny-z-oor-osnovni-zasady-efektyvnoi-roboty-5578.html>
47. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т. Київ : Радянська школа, 1977. Т. 3. 670 с.
48. Татаринцева Г. Методологічні підходи до визначення поняття «партнерство» // *Наука молода*. 2007. № 8. С. 145-150.
49. Теорія і практика інклюзивної освіти: навчально-методичний посібник / упорядник Бондар К. М. Кривий Ріг: 2019. 170 с.
50. Технологія тренінгу / упоряд.: О. Главник, Г. Бевз; за заг. ред. С. Максименко. Київ: Главник, 2005. 112 с.
51. Федорчук В. М. Соціально-психологічний тренінг «Розвиток комунікативної компететності викладача»: навчально-методичний посібник Кам'янець-Подільський: «Абетка», 2004. 240 с.
52. Франчук Т.Й. Партнерська взаємодія в реалізації особистісно орієнтованих технологій формування творчої діяльності дітей. *Збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Від творчого педагога до творчої дитини: гармонія партнерської взаємодії педагога з дитиною»* // Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, кафедра теорії та методик дошкільної освіти, управління освіти і науки Кам'янець-Подільської міської ради; [відпов. секр. Н.Г. Каньоса]. Київ : Міленіум, 2018. С.353-356.
53. Фулей Т., Буруковська Н., Будниченко Т., Савченко Г. Методичні рекомендації для тренерів щодо розроблення та проведення тренінгів. Київ, 2016. 90 с.

54. Хрипун В. Партнерська взаємодія вчителя й учнів – ключ до саморозвитку успішного педагога // *Рідна школа*. 2010. № 1-2. С. 39-41.